

Izvorni znanstveni rad  
UDK 314(497.5 Komin)»17/18«  
Primljeno: 27.1.2011.

## PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA KOMINA NA KRAJU 18. I U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

MAJA ŠUNJIĆ

**SAŽETAK:** U radu se analizira prirodno kretanje stanovništva Komina u delti Neretve na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća. Uz nupcijalitet, natalitet i mortalitet, predmet rada su i drugi pokazatelji poput sezonskih varijacija vjenčanja, začeca i rođenja, odabira dana vjenčanja i ponovljenih brakova.

Naselje Komin smješteno je na desnoj obali Neretve, oko 7 km sjeveroistočno od ušća Neretve. Konfiguracija mjesta u potpunosti prati tok rijeke. Počeci Komina kao naselja najvjerojatnije se mogu datirati oko 1715. godine.<sup>1</sup> Prema prvom stanju duša iz 1733, stanovnici Komina doselili su se iz zapadne Hercegovine i zaleđa s obje strane Neretve.<sup>2</sup> U početku se mjesto nalazilo u sastavu župe Opuzen, a 1748. se osniva nova župa Komin-Rogotin.<sup>3</sup>

Analiza prirodnog kretanja stanovništva temelji se na podacima iz matičnih knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih, te knjiga stanja duša župe Komin-Rogotin.<sup>4</sup>

---

<sup>1</sup> Trpimir Macan: *Iz povijesti Donjeg Poneretavlja*, drugo prošireno izdanje. Zagreb-Klek: Galerija Stećak, Metković: SIZ za kulturu, Opuzen: OSIZ u oblasti kulture, 1990: 53; Maja Šunjić, »Stanovništvo Komina u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća« *Povijesni prilozi* 37 (2009): 318-323.

<sup>2</sup> M. Šunjić, »Stanovništvo Komina u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća.«: 318-323.

<sup>3</sup> Josip Bebić, *Župa Opuzen*. Opuzen: Župski ured, 1983: 56; Vjeko Vrčić, *Neretvanske župe*. Metković: vlastita naklada: 60-61.

<sup>4</sup> Zbirka matičnih knjiga, Matična knjiga rođenih župe Komin-Rogotin (1825-1856) (M-2093); Matične knjige vjenčanih župe Komin-Rogotin (1796-1828; 1825-1857) (M-2093); Matična knjiga umrlih župe Komin-Rogotin (1796-1830) (M-2093); Matična knjiga umrlih župe Komin (1825-1874) (M-2666); Stanje duša (*Stati Animarum*) župe Komin-Rogotin iz 1796, 1803, 1806, 1818, 1823, 1831. (M-2093) (Hrvatski državni arhiv u Zagrebu).

---

**Maja Šunjić, dipl. arheolog, Odjel za arheološku baštinu, Uprava za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Adresa: Runjaninova 2, 10000 Zagreb. E-mail: majasunjic11@gmail.com**

---

Matične knjige rođenih i vjenčanih pokrivaju period od 1796. do 1856, a matica umrlih sve do 1874. godine. Rad pokriva vitalne događaje (natalitet, mortalitet i nupcijalitet) u životu stanovništva. Ti su pokazatelji u dobroj mjeri popraćeni i drugim analizama (npr. sezonskim kretanjima vjenčanja, začeca i smrti, odabirom dana vjenčanja, prikazom uloge primalja i dr.). Nadopunjeni kazivanjima i literaturom, oni bi trebali, koliko je to moguće, ocrtati način i uvjete života u neretvanskom selu prve polovice 19. stoljeća. Na području donjeg toka Neretve slična istraživanja postoje za mjesta Rogotin i Desne.<sup>5</sup> Ona će biti okosnica u usporednoj analizi. Osim opće, većina ostale literature odnosi se na područje Dalmacije i Dubrovačke Republike u prvoj polovici 19. stoljeća.

### *Vjenčanja*

Vjenčanje je bilo jedan od najvažnijih društvenih događaja koji predstavlja svojevrsnu inicijaciju - prijelaz u skupinu odraslih.<sup>6</sup> Ono je označavalo početak stvaranja nove obitelji kao osnovne reprodukcijске jedinice.<sup>7</sup> Na neretvanskom području osnivanje nove obitelji ne podrazumijeva nužno i stvaranje novog domaćinstva, jer se dosta mladenaca zadržava u okviru roditeljskog doma (uglavnom mladoženjina) i s njima i/ili drugom braćom tvori višestruke obitelji.<sup>8</sup> Do stvaranja vlastitog kućanstva najčešće dolazi djelovanjem prirodnih faktora: smrću roditelja (oca) ili razdiobom među braćom, vjerojatno u trenutku kada život pod istim krovom postane fizički i psihički nemoguć. Usporedba podataka iz popisa vlasnika zemljišta i objekata iz 1836. sa stanjem duša iz 1831. sugerira da je suživot u zajedničkom domaćinstvu podrazumijevao i zajedničko privređivanje.<sup>9</sup> Nijedna glava obitelji u stanju duša 1831. godine, bilo da je riječ o nuklearnoj ili višestrukoj obitelji, nema živa oca. Tek očevom smrću i zasnivanjem vlastitoga kućanstva, nuklearna obitelj (odnosno muškarac) postaje vlasnik svog dijela obiteljskog nasljedstva i počinje funkcionirati kao produkcijska jedinica.

<sup>5</sup> Budući da je analiza matičnih knjiga u Desnama napravljena za razdoblje od 1870. do 1880, ti su se rezultati vrednovali na poseban način, jednako kao i drugi rezultati istraživanja publicirani u *Analima Zavoda za povijesne znanosti HAZU* 47 (2009).

<sup>6</sup> Roberta Sarti, *Živjeti u kući. Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500-1800)*, prev. Ana Badurina. Zagreb: Ibis grafika, 2006: 80-81.

<sup>7</sup> John R. Gillis, *For Better, For Worse: British Marriages, 1600 to the present*. New York: Oxford University Press, 1985: 13.

<sup>8</sup> M. Šunjić, »Stanovništvo Komina u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća.«: 329-333.

<sup>9</sup> Katastarske mape, kotar Opuzen, katastarska općina Komin, br. 460, *Elenco* (Državni arhiv u Zadru). Popis vlasnika iz 1836. uspoređen je s popisom kućanstava u stanju duša iz 1831. Iako izvori nisu istovremeni, ipak su usporedivi.

*Sezonske varijacije vjenčanja*

Najveći broj vjenčanja zabilježen je u zimskim (siječanj i veljača) i jesenskim (studeni) mjesecima (tablica 1). Iako su oba maksimuma izražena, gotovo 45% svih vjenčanja sklopljeno je u siječnju i veljači, s tim da je taj udjel ipak veći u veljači (25,52%). U studenom je sklopljeno nešto manje od 20% svih brakova. Šest brakova sklopljeno je na sam blagdan Sv. Kate, kada se po tradiciji sklapaju brakovi prije Adventa.<sup>10</sup> Godine 1833. godine istodobno su sklopljena tri braka u ponedjeljak 25. studenog, dan iza blagdana Sv. Kate.

Tablica 1: Mjesečna distribucija vjenčanja u Kominu (1796-1856)

Mjesec	Broj vjenčanja	Udio (%)
Siječanj	37	19,27
Veljača	49	25,52
Ožujak	9	4,68
Travanj	7	3,65
Svibanj	7	3,65
Lipanj	11	5,73
Srpanj	3	1,56
Kolovoz	2	1,04
Rujan	6	3,13
Listopad	12	6,25
Studeni	38	19,79
Prosinac	11	5,73
<i>Ukupno</i>	192	100

Iznenaduje nešto veći broj vjenčanja u prosincu, budući da su se vjenčanja u Adventu tradicionalno izbjegavala. Nekoliko vjenčanja održano je netom prije Božića (21. i 22. prosinca). Vjenčanja je bilo i u korizmenim mjesecima: ožujku i travnju. No, ovdje nije nužno riječ o nepoštivanju zabrane zbog promjenjivog datuma Uskrsa. Štoviše, veliki broj vjenčanja u veljači upućuje na poštovanje zabrane vjenčavanja tijekom korizme.<sup>11</sup> Iako je godišnji pad broja sklopljenih brakova tijekom

<sup>10</sup> Milovan Gavazzi, *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, 1988: 113.

<sup>11</sup> Ann Kussmaul, »Time and Space, Hoofs and Grain: The Seasonality of Marriage in England.« *Journal of Interdisciplinary History* 15/4, Population and Economy: From the Traditional to the Modern World, 1985: 757.

ožujka i prosinca, kao izravna posljedica crkvene zabrane, prepoznatljiva karakteristika katoličkih područja diljem Europe, na kršenje zabrane o sklapanju braka tijekom Adventa ipak se gledalo više blagonaklono nego u Korizmi.<sup>12</sup>

Najmanje vjenčanja u Kominu sklopljeno je u ljetnim mjesecima (srpnju i kolovozu).

Sezonsko kretanje vjenčanja u 19. stoljeću na neretvanskom području, u naseljima Komin, Rogotin i Desne, za sada ukazuje na blagu prevlast zimskog maksimuma.<sup>13</sup> Ta je dominacija najmanje izražena u Desnama. Pitanje je da li je riječ o lokalnoj specifičnosti ili razlici do koje je došlo s vremenom, budući da se podaci za Desne odnose na nešto kasnije razdoblje.

### *Izbor dana vjenčanja*

Usporedba datuma iz matica vjenčanih s kalendarima za odgovarajuće godine pokazala je da su Kominjani i Kominke brakove najčešće sklapali ponedjeljkom (54,45%) (Tablica 2). Taj je običaj napušten početkom 60-ih godina 20. stoljeća kao posljedica poslijeratne “industrijalizacije” i uvođenja radnog tjedna kakav danas poznamo.<sup>14</sup> Gotovo dvostruko rjeđe su se vjenčavali nedjeljom (23,56%). Moguće

Tablica 2. Izbor dana vjenčanja u Kominu (1796-1856)

Dan	Broj vjenčanja	Udio (%)
Ponedjeljak	104	54,45
Utorak	12	6,28
Srijeda	15	7,85
Četvrtak	9	4,71
Petak	2	1,05
Subota	4	2,10
Nedjelja	45	23,56
<i>Ukupno</i>	191	100

<sup>12</sup> Philip Benedict, »The Huguenot Population of France, 1600-1685: The Demographic Fate and Customs of a Religious Minority.« *Transactions of the American Philosophical Society* 81/5 (1991), pretiskano 1994: 80-81.

<sup>13</sup> Maja Šunjić, »Stanovništvo Rogotina na kraju 18. i prvoj polovici 19. stoljeća.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 45 (2007): 362; Inge Bego-Matijević, Žarko Dugandžić i Anđelko Akrap, »Tranzicija mortaliteta: Stanovništvo Desne na Neretvi (1870-1880)« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009): 211.

<sup>14</sup> Prema kazivanju Mare Vujević r. Medak (\*1920).

da je ponedjeljak bio prihvatljiviji dan za vjenčanje jer je nedjelja bila dan posvećen Bogu, što je običaj koji podsjeća na rimsku praksu izbjegavanja vjenčanja u praznične dane.<sup>15</sup> Već spomenuto trostruko vjenčanje održano 25. studenog 1833, dan iza blagdana Sv. Kate, pada upravo u ponedjeljak. U prvoj polovici 20. stoljeća, kada je praksa vjenčanja ponedjeljkom još uvijek bila živa, nedjeljom popodne najčešće se prevozila mladenkina “roba”, tj. dota.<sup>16</sup> Svih ostalih dana u tjednu bilo je znatno manje vjenčanja. Osobito to vrijedi za petak i subotu. U petak su sklopljena samo dva vjenčanja. Taj se dan percipirao kao loš dan za početak bračnog života.<sup>17</sup>

### *Dob ženidbe i udaje*<sup>18</sup>

Prosječna dob udaje žena iznosi 23,74 godine, a muškaraca 27,2 godine. Za brakove u koje mladenci stupaju prvi put (prvi brak za oba partnera) prosječna dob se smanjuje na 22,41 godine za žene i 24,19 za muškarce. Prosjek godina mladenaca na dan sklapanja vjenčanja u Kominu je dosta niži u odnosu na druga mjesta u Dalmaciji u prvoj polovici i sredinom 19. stoljeća. (npr. Lastovo, Lisac, Veli Drvenik, Mali Drvenik i Vinišća, te Ponikve i Janjina) i mnogo je bliži situaciji u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.<sup>19</sup> Osobito se to odnosi na muškarce čiji je prosjek godina pri sklapanju prvog braka čak tri godine niži od prosjeka u susjednom Rogotinu.<sup>20</sup>

Nešto manje od polovice žena udalo se u dobi od 20 do 24 godine, dok se u drugoj polovici dvadesetih (25-29 godina) vjenčalo njih 21,55% (tablica 3).

<sup>15</sup> Karen K. Hersch, *The Roman Wedding, Ritual and Meaning in Antiquity*. New York: Cambridge University Press, 2010: 47.

<sup>16</sup> Prema kazivanju Mare Vujević r. Medak (\*1920).

<sup>17</sup> Prema kazivanju Mare Vujević r. Medak (\*1920).

<sup>18</sup> Dob ženidbe i udaje parova određena je iz matice vjenčanih 1825-1856. Dob vjenčanja poznata je za 116 parova, a razliku u godinama bilo je moguće odrediti za 113 parova.

<sup>19</sup> Nenad Vekarić, Irena Benyovsky, Tatjana Buklijaš, Maurizio Levak, Nikša Lučić, Marija Mogorović i Jakša Primorac, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda, Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2000: 31, 36, 111; Mladen Andreis, »Povijesna demografija Velog Drvenika, Malog Drvenika i Vinišća do god. 1900.« *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 40 (1998): 260; Nenad Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, I. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1992: 121; Stjepan Krivošić, *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i prvoj polovici XIX. stoljeća*. Varaždin: HAZU, 1991: 80.

<sup>20</sup> Obzirom na veličinu uzorka, izračun prosječne dobi mladenaca pri sklapanju prvog braka u Kominu je znatno pouzdaniji od rogotinskog. M. Šunjić, »Stanovništvo Rogotina na kraju 18. i prvoj polovici 19. stoljeća.«: 363-366.

Tablica 3. Dob pri sklapanju braka u Kominu (1825-1856)

Dobna skupina	Svi brakovi				Samo prvi brakovi obaju supružnika			
	Muškarci		Žene		Muškarci		Žene	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
do 19	10	8,62	19	16,38	10	10,75	16	16,84
20-24	37	31,89	56	48,28	36	38,71	54	56,84
25-29	42	36,21	25	21,55	40	43,01	22	23,16
30-34	13	11,21	12	10,34	7	7,53	3	3,16
35-39	3	2,59	3	2,59				
40-44	5	4,31						
45-49	2	1,72						
50-54								
55-59	3	2,59	1	0,86				
60-64	1	0,86						
<i>Ukupno</i>	116	100	116	100	93	100	95	100

U odnosu na muškarce, gotovo dvostruko više žena vjenčalo se dok su bile mlađe od 19 godina (16,38%). Najmlađa mladenka bila je Antonija Vlahović, koja je na vjenčanju imala samo 14 godina. Vjenčala se za osamnaestogodišnjeg Vlaha Medaka. Oboje su imali posebno dopuštenje za sklapanje braka, iako to zapravo nije neuobičajeno budući da su i neke 22-godišnjakinje također imale posebna dopuštenja zbog dobi. Osim ovoga, sklopljen je samo još jedan brak u kojemu je oboje supružnika bilo mlađe od 19 godina (mladoženja 19, a mladenka 16).

Muškarci se većinom vjenčavaju u dobi od 25-29 godine (36,21%), a trećina (31,89%) ih je sklopila brak i ranije, u dobi od 20 do 24 godine.

Ako su ulazili u brak mladi, i muškarci i žene to su u načelu činili s nešto starijim partnericama/partnerima. Sedamnaestogodišnji Luka Vlahović vjenčao se 1828. s pet godina starijom Matijom Ujdur. Ekstremni primjeri su devetnaestogodišnja Antonija Musan, koja se vjenčala za dvostruko starijeg udovca Tomu Vlahovića, i 26-godišnja Ivana Štrbić koja se vjenčala za 56-godišnjeg udovca Nikolu Vlahovića.

Razlika među bračnim partnerima u prosjeku iznosi 4,73 godine u korist muškaraca (odnosno 3,81 godina u brakovima koji su prvi oboma zaručnicima). Kod brakova u kojima je muškarac stariji od žene, razlika u godinama je znatno veća nego u suprotnom slučaju i iznosi 5,84 godine. No, u pojedinim slučajevima muškarci su bili i do 30 godina stariji od žena, što je ipak pojava

vezana uz ponovljene brakove. U 25 (22,12%) brakova žena je starija od muškarca. U tim se brakovima razlika između supružnika kreće od 1 do maksimalno 6 godina, odnosno, u prosjeku iznosi 3,44 godine.

### *Trajanje braka*<sup>21</sup>

Jedanput sklopljen brak prekidao se jedino smrću jednog od partnera. Većina brakova iz kominskih matica prekinuta je smrću muškarca. Tek je trećina brakova okončana smrću žene. To je donekle i očekivano zbog kraćeg životnog vijeka muškaraca i dobne razlike između mladenaca na dan sklapanja vjenčanja.<sup>22</sup> Suživot supružnika u braku prosječno je trajao 19,4 godine.

Brak između Lucije Vlahović i Frane Medaka bio je najdugotrajniji. Trajao je 44 godine. Vjenčali su se 24. studenog 1817. godine. Prema podacima iz stanja duša, imali su troje djece. Samo dvije godine kraće trajao je brak Matije Ujdur i Luke Vlahovića, sklopljen 17. studenog 1828. Imali su osmero djece.

### *Ponovljeni brakovi*

Prema dostupnim izvorima, između 1796. i 1856. u Kominu je sklopljeno 36 ponovljenih brakova.<sup>23</sup> Uglavnom su se ponovno vjenčavali muškarci, neki od njih i više puta.

Nikola Vlahović (1800-1861) vjenčao se četiri puta. Petorica njegovih sumještana vjenčali su se po treći put, od čega je u jednom slučaju to za ženu bio drugi brak.

Udovice su se, prema očekivanjima, mnogo rjeđe ponovno vjenčavale. U kominskim maticama evidentirano ih je devet. Tri su imale djecu iz prvog braka. Budući da je zadnje dostupno stanje duša iz 1831. godine, nije poznato jesu li djeca nakon sklapanja novog braka ostala u očevoj obitelji ili su otišla s majkom. Iako je ostanak u očevoj obitelji prevladavao u patrilokalnim tradicionalnim sredinama, dominacija i konstantni rast broja jednostavnih obitelji u obiteljskoj strukturi Komina<sup>24</sup> ipak dopušta mogućnost da su djeca zajedno sa

<sup>21</sup> Izračun je napravljen na uzorku od 72 braka.

<sup>22</sup> Usp. N. Vekarić i dr, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*: 59-60.

<sup>23</sup> Kod 4 para zabilježenih u maticama vjenčanih nijedan supružnik nije iz Komina.

<sup>24</sup> M. Šunjić, »Stanovništvo Komina u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća.«: 329-332.

svojim majkama ulazila u novu obiteljsku zajednicu. Iako više od stoljeća stariji, sličan primjer zabilježen je u kominskom stanju duša iz 1733, gdje Šime Žurić živi sa suprugom Magdalenom Jujčanić i njezinim sinom iz prvog braka Mihovilom Pandžićem (*Pangich*).

Međusobno vjenčanje udovaca i udovica zabilježeno je u 3 slučaja. Ima i nekih nejasnih situacija. Dana 13. prosinca 1841. 29-godišnji Mate Vlatković vjenčao se s 34-godišnjom udovicom Jelom Jelčić. U Matinu je statusu navedeno da nije "ni momak ni udovac".

Nakon smrti žene, muškarci u Kominu u prosjeku su se ponovno vjenčavali nakon nešto više od 8 mjeseci. Nakon smrti žene, najbrže se vjenčao gore navedeni Nikola Vlahović. Od smrti njegove druge žene Tadijane Jelčić do sklapanja novog (trećeg) braka prošlo je samo 7 dana. Možda razlog leži u tome što je imao šestomjesečnu bebu. I drugi je brak (prvi ponovljeni) Nikola Vlahović sklopio dosta brzo - samo 26 dana nakon smrti prve žene. Četvrti brak (treći ponovljeni) sklopio je 7,5 mjeseci od smrti treće žene s 30 godina mlađom Ivanom Štrbić. Iznimna "pragmatičnost" koju muškarci pokazuju u skraćivanju vremena između smrti supružnika i ponovnog vjenčanja u 19. je stoljeću zamijećena u Velom Drveniku, Malom Drveniku i Vinišćima.<sup>25</sup>

Za udovice koje se ponovno vjenčaju nešto se teže ravnati prema prosjeku, jer se razmak od smrti muža do novog braka u šest poznatih slučajeva kreće od najmanje 8 mjeseci do 17 godina.

Muškarci koji se ponovno vjenčavaju imaju u prosjeku 41 godinu. Udovci se, očekivano, žene nešto starijim ženama nego muškarci koji prvi put stupaju u brak. U prosjeku je žena (udovica ili nevjenčana djevojka) koja se udala za udovca imala gotovo 30 godina. Udovice se u prosjeku ponovno vjenčavaju s 35 godina, uglavnom s drugim udovcima. U tri slučaja riječ je o muškarcima koji nisu bili udovci.

### *Dvostruko vjenčanje*

Na isti dan, 7. listopada 1856, vjenčala su se dva para braće i sestara. Jure Salacan iz Opuzena vjenčao se s Jelom Medak iz Komina. Njezin brat Mate Medak vjenčao se s Jurinom sestrom Matijom Salacan.

<sup>25</sup> M. Andreis, »Povijesna demografija Velog Drvenika, Malog Drvenika i Vinišća do god. 1900.«: 260.



## Porodi

U razdoblju između 1825. i 1856. u Kominu je rođeno 401 dijete. Rođeno je 198 dječaka i 204 djevojčice, tako da djevojčice imaju laganu prevagu u spolnoj strukturi. Po tome se Komin razlikuje od ostatka Hrvatske, jer se inače rađa više muške nego ženske djece.<sup>26</sup>

Broj zabilježene rođene djece vjerojatno je manji od stvarnog. Za očekivati je da mrtvorodena djeca ili djeca koja su umrla neposredno nakon poroda, a nisu krštena, nisu ni zabilježena u matici.

Muško dijete rođeno 8. rujna 1846. jedini je izuzetak. Iako je upisan u maticu, dječak nije kršten niti je dobio ime. Poznato je samo da je sin Antonije Medak i Ivana Dugandžića. Uz datum rođenja naznačeno je da je mrtvoroden (*nato morto*).

U maticu je naknadno 1827. upisana Katarina Vuković, rođena 1822. godine.

Porode su obavljale priučene primalje. Neke od njih imale su zaista dug staž i veliko iskustvo. Najčešće je riječ o ženama između 40 i 60 godina koje su već podigle vlastitu djecu. Priučena primalja Magdalena Vlahović asistirala je porodu gotovo više od polovice djece rođene u razdoblju od 1826. do 1836. Nekim su roditeljama na porodu bile “iskusnije” žene iz vlastite obitelji: majka ili svekrva.

Nakon rođenja, u prosjeku se nije čekalo više od 6 dana na krštenje djeteta. Ponekad se nije moglo čekati ni toliko, već se u nekoliko slučajeva dijete zbog životne ugroženosti isti dan krstilo kod kuće (*battezzato a causa del pericolo*). Krštenja su se obavljala *in via privata*. U dva je slučaja izričito navedeno da je dijete krstila primalja. Ima osnova za pretpostavku i u svim ostalim slučajevima hitnih krštenja, jer je to i drugdje bila uobičajena praksa,<sup>27</sup> a primalja je zapravo bila jedina osoba koja je na temelju svog iskustva mogla donijeti procjenu o ugroženosti djeteta. Matica umrlih pokazuje da je takva predostrožnost u većini slučajeva bila opravdana, jer su djeca uskoro umrla.

Iznimno dug period između rođenja i krštenja prošao je u slučaju Katarine i Matije Vuković. Dana 27. svibnja 1827. u matici je zabilježeno krštenje Katarine, rođene 1822, i njene sestre Matije, rođene 1826. godine. Budući da im roditelji nisu imali sklopljen crkveni brak, djevojčice su formalno upisane kao nezakonite.

<sup>26</sup> Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj: od 1780. do 1981. godine*. Zagreb: Globus, 1987: 167.

<sup>27</sup> Slaven Bertoša, *Život i smrt u Puli. Starosjedioci i doseljenici od 17. do početka 19. stoljeća*. Pazin: Skupština udruga Matice hrvatske Istarske županije, 2002: 42.

Njihovi roditelji, Anica Đuranović i Mate Vuković, prebjegli su s turskog teritorija i nakon kratkog vremena provedena u karanteni u Metkoviću, naseljeni su u Komin. Prema matici vjenčanih, crkveni brak sklopili su 9. srpnja 1827. Čini se da su ubrzo nakon toga napustili Komin, jer se ne spominju u stanju duša iz 1831. godine.

### *Sezonsko kretanje začeca i rođenja*

Iako se u ovoj analizi, kao i u većini drugih, do mjeseca začeca dolazi jednostavnim oduzimanjem broja devet od mjeseca rođenja, takav raspored začeca u načelu se više može smatrati indikativnim nego stvarnim, budući da samo 66% trudnoća završava s devetim mjesecom gestacije.<sup>28</sup> U Kominu je najveći broj začeca u veljači i svibnju, što znači da se najviše djece rađa u studenom i veljači (tablica 4). Bez obzira na blagi pad broja začeca u ožujku, u periodu od veljače do kolovoza začeto je 70% djece. Pad u broju začeca tijekom ožujka najčešće se povezuje s korizmom i svojevrsnom seksualnom apstinencijom.<sup>29</sup> Neki autori smatraju da je to posljedica privremenog steriliteta uzrokovana izuzetno siromašnom prehranom tijekom korizme.<sup>30</sup> Doduše, razdoblje ranog proljeća nije vrijeme oskudice isključivo zbog religijskih razloga, već je po prirodi stvari to period neimaštine: resursi akumulirani tijekom jeseni do ranog proljeća već su se "istopili". U godišnjem kretanju, broj se začeca drastično smanjuje s rujnom i ima niske vrijednosti tijekom jesenskih i ranih zimskih mjeseci (od listopada do siječnja). Najmanji broj začeca bilježi se u listopadu. Slična se pravilnost uočava u dosta dalmatinskih ruralnih naselja u kojima egzistencija primarno ovisi o poljoprivredi, posredno određujući i ritam seksualnih odnosa.<sup>31</sup> Pad u broju začeca od kolovoza do studenog u Engleskoj autori Edward A. Wrigley i Roger S. Schofield također objašnjavaju svjesnim kalkuliranjem rođenja djeteta. Izbjegavanjem seksualnih odnosa u spomenutom razdoblju roditelji su zapravo

<sup>28</sup> Edward A. Wrigley i Roger S. Schofield, *The population history of England, 1541 - 1871: A reconstruction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981: 291.

<sup>29</sup> P. Benedict, »The Huguenot Population of France, 1600-1685: The Demographic Fate and Customs of a Religious Minority.«: 91.

<sup>30</sup> P. Benedict, »The Huguenot Population of France, 1600-1685: The Demographic Fate and Customs of a Religious Minority.«: 92, n. 32.

<sup>31</sup> I. Bego-Matijević, Ž. Dugandžić i A. Akrap, »Tranzicija mortaliteta: Stanovništvo Desne na Neretvi (1870-1880).«: 210; Ivana Lazarević i Nenad Vekarić, »Stanovništvo Blata na Korčuli (1870-1880): Početak demografske tranzicije.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009): 232-233; M. Andreis, »Povijesna demografija Velog Drvenika, Malog Drvenika i Vinišća do god. 1900.«: 253-254; M. Šunjić, »Stanovništvo Rogotina na kraju 18. i prvoj polovici 19. stoljeća.«: 358-359.

Tablica 4. Mjesečna distribucija začeća i rođenja u Kominu (1825-1856)

Mjesec	Začeća		Rođenja	
	Broj	%	Broj	%
Siječanj	26	6,47	40	9,95
Veljača	56	13,93	46	11,44
Ožujak	30	7,46	39	9,7
Travanj	40	9,95	34	8,46
Svibanj	46	11,44	38	9,45
Lipanj	39	9,7	26	6,47
Srpanj	34	8,46	17	4,23
Kolovoz	38	9,45	22	5,47
Rujan	26	6,47	28	6,97
Listopad	17	4,23	26	6,47
Studeni	22	5,47	56	13,93
Prosinac	28	6,97	30	7,46
<i>Ukupno</i>	402	100	402	100

Napomena: U obradu je uključena Katarina Vuković rođena 1822, a upisana u maticu 1827. godine.

bili neopterećeni djecom u periodu od svibnja do kolovoza, kada su se trebali posvetiti poljoprivrednim aktivnostima.<sup>32</sup> Tu prvenstveno treba misliti na pšenicu, koja se gotovo više i ne uzgaja u neretvanskom kraju, no u prvoj polovici 20. st. bila je jedna od osnovnih kultura.<sup>33</sup>

U donekle "predvidivom" obrascu kominskih začeća iznenađuje nagli rast začeća u veljači, kada i dostiže svoj maksimum. Iako ga se na prvu ruku može povezati s velikim broj vjenčanja u siječnju i veljači, usporedba pretporođajnog intervala pokazuje da je vrlo mali broj djece začet neposredno nakon prve bračne noći, što isključuje tu korelaciju. Druga promatrana mjesta u Dalmaciji (npr. Rogotin, Vinišća, M. Drvenik, V. Drvenik, Desne /II. pol. 19. stoljeća/) ne samo da ne pokazuju rast začeća u veljači, već se tada bilježi značajan pad u odnosu na siječanj.<sup>34</sup>

<sup>32</sup> E. A. Wrigley i R. S. Schofield, *The population history of England, 1541 - 1871*: 292.

<sup>33</sup> Kazivanje Mare Vujević r. Medak.

<sup>34</sup> I. Bego-Matijević, Ž. Dugandžić i A. Akrap, »Tranzicija mortaliteta: Stanovništvo Desne na Neretvi (1870-1880).«: 210-213; M. Andreis, »Povijesna demografija Velog Drvenika, Malog Drvenika i Vinišća do god. 1900.«: 253; M. Šunjić, »Stanovništvo Rogotina na kraju 18. i prvoj polovici 19. stoljeća.«: 358-359.

Očito je riječ o lokalnoj kominskoj specifičnosti. Već sama pripadnost neretvanskom podneblju nosi niz posebnosti. Za razliku od ostatka Dalmacije, razdoblje intenzivnijih poljoprivrednih radova u Neretvi nije samo ograničeno na jesen, već se produljuje i u zimu. Zbog niskog vodostaja i prestanka radova na polju, zima je bila idealno vrijeme za *jendečenje*, odnosno, za radove melioracije. Iako su se ti radovi mogli produljiti i na veljaču, očito tada ipak nastupa svojevrsni “zimski odmor”, što se u drugim mjestima obično događa ranije, u prosincu i/ili siječnju. Osim poljoprivrednih aktivnosti, na neretvanskom području treba računati na intenzivan lov. Upravo je period od listopada do prosinca (bio) obilježen lovom na jegulju jesenku, da bi se na nju nadovezao lov na liske u prosincu i siječnju. Zgodno je primijetiti da je najbolje vrijeme za lov bilo noću. Možda se tek sa smanjenjem intenziteta poljoprivrednih radova u veljači Kominjani počinju opuštati. Upravo je veljača “najluđi” mjesec u godini - vrijeme najveće seksualne slobode i opuštenosti. U Francuskoj je u 18. stoljeću primijećen veći broj začeca u veljači.<sup>35</sup> Možda ni tu vremensku podudarnost ne treba otpisati, iako za takvu korelaciju nedostaju detaljniji etnografski podaci o karnevalskim običajima.

Nadovezujući se na sve prije navedene neretvanske specifičnosti, postavlja se pitanje zašto u drugim neretvanskim mjestima, za koje su poznati podaci (Rogotin i Desne), nije uočena slična pojava.

### *Blizanci*

U razdoblju od 1825. do 1856. zabilježeno je osam rođenja blizanaca: Stanislav i Matija Vladimir, Jaka i Jela Žurić, Frane i Antonija Medak, Ante i Jure Vlatković, Marko i Ivana Šuman, Ivan i Luka Medak, Andrija i Nikola Dugandžić te Lucija i Ivana Čopo. Majke blizanaca uglavnom su starije roditelje i imaju više od 30 godina.

### *Izvanbračna djeca*

Izvan braka je rođeno sedmero djece (1,74%), što je značajno ispod dalmatinskog prosjeka (oko 3%), ali još uvijek pokazuje “srednju liniju” između “raspuštenih” južnodalmatinskih otoka i iznimno rigorozne Betine i Biska, u

<sup>35</sup> Peter Burke, *Junaci, nitkovi i lude. Narodna kultura predindustrijske Evrope*, prev. Borko Auguštin i Dunja Rihtman-Auguštin. Zagreb: Školska knjiga, 1991: 151.

kojima su se crkvene zabrane strogo poštivale.<sup>36</sup> Komin je u tom pogledu sličan susjednim mjestima: Rogotinu i Desnama.<sup>37</sup> Nijedna od majki kasnije se nije vjenčala s ocem djeteta ni s bilo kojim drugim muškarcem. Dvije majke nezakonite djece bile su udovice u kasnim tridesetima, čiji su muževi umrli barem 5 godina prije "afere". Lucija Dugandžić je u razmaku od četiri godine rodila dvoje nezakonite djece koja nose njeno prezime. Majčino prezime još su imali Martin Kapović i Ivan Vlahović. Djevojčica Madalena Šuman, rođena 1845, jedina je koju je otac izričito priznao u izjavi potpisanoj pred svjedocima. Zanimljivo je da se on nije vjenčao s njenom majkom, već se godinu dana kasnije vjenčao s drugom ženom. Očevo prezime (i ime) nosi Josip Dugandžić, dok dječak Marko, kojega je rodila Šima Oršulić, nosi prezime Žurić, ali nije navedeno ime oca.

### *Broj i tempo poroda*<sup>38</sup>

Prosječno se u braku rađa 4,51 djece. Po jedno dijete obično se rađa u kratkotrajnim brakovima koji su prekinuti smrću jednog od supružnika. Maksimalni broj od 10 djece zabilježen je u dva braka. Gabrijel Dugandžić je, osim desetoro djece u drugom braku sklopljenu s Martom Vlahović, imao i petero djece iz prvog braka, što ga, prema dostupnim podacima, čini najplodnijim roditeljem. U ponovljenim brakovima rađa se manje djece (prosječno 3,72).<sup>39</sup> U brakovima koji su prvi oboma supružnicima u prosjeku se rađa 4,56 djece.

Duljina pretporođajnog intervala iznosi 23,28 mjeseci (na broju od 44 djece), što znači da je od sklapanja braka do začeca djeteta u prosjeku prošlo više od godinu dana (14,28 mjeseci). Ukoliko se eliminira jedan neuobičajeno dug pretporođajni interval od 184,76 mjeseci, period između vjenčanja i začeca prvog

<sup>36</sup> M. Andreis, »Povijesna demografija Velog Drvenika, Malog Drvenika i Vinišća do god. 1900.«: 252; Frane Čizmić i Božena Vranješ-Šoljan, »Prve naznake demografske tranzicije: Stanovništvo Betine.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009): 165; Marinko Marić i Anđelko Akrap, »Na pragu demografske tranzicije: Stanovništvo Biska u Cetinskoj krajini.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009): 190.

<sup>37</sup> I. Bego-Matijević, Ž. Dugandžić i A. Akrap, »Tranzicija mortaliteta: Stanovništvo Desne na Neretvi (1870-1880).«: 213; M. Šunjić, »Stanovništvo Rogotina na kraju 18. i prvog polovice 19. stoljeća.«: 356-358.

<sup>38</sup> Tempo poroda izračunat je samo za brakove u kojima su sva djeca rođena u razdoblju između 1825. i 1856.

<sup>39</sup> Budući da drugi brak Gabrijela Dugandžića više predstavlja iznimku nego pravilo, nije uzet u obzir pri izračunu prosječnog broja djece u ponovljenim brakovima. Ako se taj brak uzme u obzir, broj djece iznosi 4,25.

djeteta smanjuje se na 10 i pol mjeseci. Gotovo sva djeca iz kominske matice, rođena u braku, začeta su nakon sklapanja braka. Samo je Jela Jelčić 6,16 mjeseci nakon sklapanja braka rodila blizance.<sup>40</sup> Iako su joj ti blizanci prva djeca u ponovljenom braku, u prethodnom je braku već imala petoro djece. U odnosu na ukupni broj prvorodene djece u brakovima (uključujući i ponovljene brakove), to iznosi samo 1,41%. U prvim brakovima nema nijednog slučaja začeca prije sklapanja braka. Nekoliko je djece rođeno osam mjeseci nakon vjenčanja, no ona su mogla biti začeta nakon sklapanja braka. Činjenica da je samo jedno dijete začeto prije sklapanja braka svakako je uvjetovana rigoroznim poštivanjem crkvenih zabrana. No, uzrok malom broju predbračnih začeca možda djelomično leži i u nešto nižoj dobi sklapanja braka kao legitimnog načina realiziranja seksualnih potreba.

Nakon što su dobili prvo dijete, roditelji su u pravilu na drugu djecu čekali dulje (tablica 5). Osobito je dug međuporođajni interval između rođenja drugog i trećeg djeteta (39,32 mjeseca). Dulji međuporođajni intervali podrazumijevaju upotrebu određene kontracepcije. Na odgađanje začeca drugog i svakog idućeg djeteta zasigurno je u velikoj mjeri utjecalo dojenje, osobito ako je bilo dugotrajno. Spoznaja da dojenje smanjuje plodnost bila je prilično raširena u novom vijeku.<sup>41</sup> No, trajanje dojenja djelomično je i kulturalno pitanje.<sup>42</sup> S jedne strane, to ovisi o izravnoj potpori koju je dojilja početkom 19. stoljeća dobivala od svoje okoline,

Tablica 5. Tempo međuporođajnih intervala u Kominu (1825-1856)

Vremenski razmak između rođenja	Prosječni interval (u mjesecima)	Veličina uzorka (broj brakova)
prvog i drugog djeteta	33,93	39
drugog i trećeg djeteta	39,66	33
trećeg i četvrtog djeteta	32,78	29
četvrtog i petog djeteta	32,43	20
petog i šestog djeteta	30,28	12
šestog i sedmog djeteta	38,52	8
sedmog i osmog djeteta	24,71	3
osmog i devetog djeteta	18,93	1

<sup>40</sup> U obzir su uzeta djeca rođena unutar sedam mjeseci od dana sklapanja braka.

<sup>41</sup> R. Sarti, *Živjeti u kući. Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500-1800)*: 189.

<sup>42</sup> Barbara B. Harrel, »Lactation and Menstruation in Cultural Perspective.« *American Anthropologist* 83/4 (1981): 817.

a s druge o spremnosti ukućana da joj omoguće poštedu od poljoprivrednih aktivnosti i na taj način pruže priliku da ju dijete češće sisa, što je u izravnoj vezi s duljinom dojenja i izostankom ovulacije.<sup>43</sup> S obzirom na izrazito poljoprivredni način privređivanja, malo je vjerojatno da su žene toliko dugo mogle biti poštene rada u polju, odnosno da im se pružala prilika za dugotrajnim dojenjem djeteta.

### *Smrtnost - godišnje kretanje umrlih*

U razdoblju od 1796. do 1874. u Kominu je zabilježeno 578 smrtnih slučajeva. Godišta s većim broj umrlih su: 1799. (12), 1806. (12), 1817. (12), 1834. (12), 1837. (23), 1846 (15), 1849. (12), 1858. (12), 1862. (21), 1872. (17) i 1873. (12). Najviše je ljudi umrlo 1837, uglavnom od različitih zaraznih bolesti, i 1862. u epidemiji difterije.<sup>44</sup>

### *Sezonsko kretanje umrlih*

Najveća smrtnost bilježi se u siječnju i ožujku, sa značajnijim padom u veljači (tablica 6). Od travnja do srpnja smanjuje se broj umrlih, da bi se ponovno povećao tijekom kasnih ljetnih i jesenskih mjeseci, od kolovoza do studenog. Taj drugi vrhunac u godišnjem kretanju može se povezati sa smrtnim slučajevima od zaraznih bolesti, čiji je maksimum upravo u navedenom razdoblju. Iako se jesenski maksimum preklapa sa sezonskom pojavom malarije, smatram da se veći broj umrlih ne može povezati isključivo s tom bolešću. Analiza uzroka

Tablica 6. Mjesečna distribucija umrlih u Kominu (1796-1874)

Mjesec	Broj umrlih	Udio (%)	Mjesec	Broj umrlih	Udio (%)
Siječanj	67	11,63	Srpanj	33	5,73
Veljača	34	5,90	Kolovoz	55	9,55
Ožujak	68	11,81	Rujan	50	8,68
Travanj	37	6,42	Listopad	57	9,90
Svibanj	41	7,12	Studen	57	9,90
Lipanj	34	5,90	Prosinac	43	7,46
<i>Ukupno</i>	<i>576</i>	<i>100</i>			

<sup>43</sup> B. B. Harrel, »Lactation and Menstruation in Cultural Perspective.«: 799.

<sup>44</sup> Maja Šunjić, »Uzroci smrti u župi Komin-Rogotin (1826-1874).« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 46 (2008): 318.

smrti u župi Komin-Rogotin pokazala je da je broj umrlih od malarije relativno mali i stalan, a povećava se u onim godinama kada se javljaju i druge bolesti.<sup>45</sup> U prikazu Neretve za *Zoru Dalmatinsku*, Juraj Josip Peršić 1844. kaže da “od groznice zvono ne zvoní”.<sup>46</sup>

Ožujak je također fatalan mjesec za dojenčad. No, najviše dojenčadi umire u kasno ljeto i ranu jesen, tijekom kolovoza i rujna, što je vjerojatno vezano uz zarazne bolesti (tablica 7).

Tablica 7. Mjesečna distribucija umrle dojenčadi u Kominu (1796-1874)

Mjesec	Broj umrlih	Udio (%)	Mjesec	Broj umrlih	Udio (%)
Siječanj	9	8,57	Srpanj	8	7,61
Veljača	8	7,62	Kolovoz	14	13,33
Ožujak	15	14,29	Rujan	12	11,43
Travanj	7	6,67	Listopad	8	7,62
Svibanj	10	9,52	Studeni	7	6,67
Lipanj	4	3,81	Prosinac	3	2,86
<i>Ukupno</i>	105	100			

### *Dobna struktura umrlih*

Prosječna doživljena dob u Kominu iznosi 28,8 godina. Prosječna doživljena dob žena iznosila je 30,16, a muškaraca 27,46. Žene su u prosjeku dugovječnije od muškaraca, iako razlika među njima nije toliko drastična kao na primjer u Dubrovniku, gdje iznosi 15 godina.<sup>47</sup>

Najveća smrtnost prisutna je kod dojenčadi i djece do 10 godina (tablice 8 i 9). Nakon toga se drastično smanjuje. Najugroženiju skupinu svakako predstavlja sama dojenčad. Njihov udio u ukupnom broju umrlih iznosi 18,59%. Manje od petine dojenčadi umrlo je tijekom prvog mjeseca života, što je zapravo neuobičajeno malo u usporedbi s nekim drugim mjestima (npr. Cavtat, Pridvorje, Desne),<sup>48</sup> gdje znatno veći broj dojenčadi umire unutar prvog mjeseca života.

<sup>45</sup> M. Šunjić, »Uzroci smrti u župi Komin-Rogotin (1826-1874).«: 329-334, 344.

<sup>46</sup> Juraj Josip Peršić, »Još nešto o Neretvi.« *Zora Dalmatinska* 1/23 (3. lipnja 1844): 179.

<sup>47</sup> Stjepan Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 1990: 89.

<sup>48</sup> Tatjana Buklijaš i Nenad Vekarić, »Mortalitet u Cavtatu.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 36 (1998): 314 i 316; I. Bego-Matijević, Ž. Dugandžić i A. Akrap, »Tranzicija mortaliteta: Stanovništvo Desne na Neretvi (1870-1880).«: 209.



Tablica 8. Dobna i spolna struktura umrlih u Kominu (1796-1874)

Dob	Muškarci		Žene		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
< 1	62	21,68	44	15,49	106	18,34
1-4	40	13,99	47	16,55	87	15,05
5-9	17	5,94	22	7,75	39	6,75
10-14	6	2,10	7	2,46	13	2,25
15-19	10	3,49	8	2,82	18	3,11
20-24	11	3,85	6	2,11	17	2,94
25-29	13	4,55	10	3,52	23	3,98
30-34	15	5,24	15	5,28	30	5,19
35-39	15	5,24	15	5,28	30	5,19
40-44	12	4,20	13	4,58	25	4,33
45-49	10	3,49	9	3,17	19	3,29
50-54	16	5,59	18	6,35	34	5,88
55-59	10	3,49	9	3,17	19	3,29
60-64	14	4,90	18	6,35	32	5,54
65-69	14	4,90	7	2,46	21	3,63
70-74	7	2,45	21	7,39	28	4,84
75-79	2	0,70	7	2,46	9	1,56
80-84	3	1,05	4	1,41	7	1,21
85-89	5	1,75	2	0,70	7	1,21
90-94	1	0,35	1	0,35	2	0,35
95-99	1	0,35	1	0,35	2	0,35
100-104	1	0,35	-	-	1	0,17
105-109	-	-	-	-	-	-
110-114	1	0,35	-	-	1	0,17
Nepoznato	-	-	-	-	8	1,38
<i>Ukupno</i>	286	100	284	100	578	100

Udio dojenčadi od 18,59% mali je i u odnosu na druge demografske pokazatelje u Kominu. Slična je situacija primijećena u analizi matičnih knjiga župe Desne za razdoblje od 1870. do 1880, gdje se posumnjalo u ažurnost upisa umrle dojenčadi.<sup>49</sup> Iako navedeni podaci o perinatalnoj smrtnosti, odnosno smrtnosti

<sup>49</sup> Nenad Vekarić i Božena Vranješ-Šoljan, »Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj.« *Analitički Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009): 33 i 36.

Tablica 9. Dobna i spolna struktura umrle dojenčadi u Kominu (1796-1874)

Dob	Muškarci		Žene		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
0-23 sata	1	1,61	1	2,27	2	1,89
1-6 dana	4	6,45	4	9,09	8	7,55
7-29 dana	3	4,84	6	13,64	9	8,49
1-11 mjesec	54	87,10	33	75	87	82,08
<i>Ukupno</i>	62	100	44	100	106	100

novorođenčadi i dojenčadi bacaju sumnju u sustavnost upisa dojenčadi u maticu umrlih, te se opravdano može sumnjati u njihovu pouzdanost, drugi ključni pokazatelji dobne strukture umrlog stanovništva Komina pokazuju neke tranzicijske karakteristike. Ponajprije, ti su podaci gotovo identični onima u Desnama:<sup>50</sup> udio starijih od 70 godina također je viši od hrvatskog prosjeka 1857. (4,85%)<sup>51</sup> i iznosi 10%, a među odraslom populacijom najveća se smrtnost zapaža kod muškaraca i žena u dobnoj skupini od 50 do 54 godine. Štoviše, udio djece od jedne do 10 godina starosti u Kominu je za gotovo 8% manji nego u Desnama. Nešto veći broj smrtnih slučajeva u Kominu je zabilježen i kod muškaraca i žena u tridesetim godinama (30-34 i 35-39) i u dobnoj skupini 60-64 godine.

### Zaključak

Komin se kroz matice pokazuje kao mala patrijarhalna sredina u kojoj nema velikih “zastranjivanja”. Broj od sedmero izvanbračno rođene djece (1,74%) i jednog djeteta (1,41%) rođena prije braka značajno je ispod dalmatinskog prosjeka i govori o poštivanju crkvenih zabrana. Brak je očito bio jedina ispravna mogućnost za prokreaciju i realizaciju zajedničkog života. Pritom iznenađuje činjenica da nijedna žena koja je rodila izvanbračno dijete kasnije nije sklopila brak. To pokazuje da pritisak okoline na očeve nije bio presudan, odnosno da je rađanje djeteta u okviru braka bio poželjan, ali ne i jedini mogući izbor. No, žena s izvanbračnim djetetom isto se tako nije mogla nadati da će pronaći drugog partnera. Patrijarhalnost i patrilokalnost sredine ogleda se i u relativno

<sup>50</sup> Usp. I. Bego-Matijević, Ž. Dugandžić i A. Akrap, »Tranzicija mortaliteta: Stanovništvo Desne na Neretvi (1870-1880)«, 209.

<sup>51</sup> J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj: od 1780. do 1981. godine*: 166.

malom broju ponovljenih brakova. Brakove uglavnom ponovno sklapaju muškarci, ponekad vrlo brzo nakon smrti žene, kako bi osigurali skrb za djecu. Kominjani i Kominke koji su se vjenčali u svome mjestu, brakove su najčešće sklapali u siječnju, veljači i studenom, s tim da prevladava zimski maksimum. Omiljeni dani za vjenčanje bili su ponedjeljak i nedjelja. Dob udaje i ženidbe u kominskoj je matici dosta niža od ostatka Dalmacije, a osobito dubrovačkog područja. I dok je Komin po broju mladenki koje su na dan prvog vjenčanja bile mlađe od 20 godina (16,84%) sličan Desnama (17,1%), udio od 10,75% ženika mlađih od 20 godina ukazuje da barem u pitanju dobi udaje i ženidbe još uvijek nije moguće govoriti o počecima demografske tranzicije. Određeni pomaci u tom pogledu naslućuju se tek u dobnoj strukturi umrlih, prvenstveno u udjelu umrle dojenčadi i osoba koje su u trenutku smrti bile starije od 70 godina.

Sezonsko kretanje začeca u Kominu načelno je slično neretvanskim mjestima Rogotinu i Desnama, kao i ostatku Dalmacije. Njihova su zajednička karakteristika dva razdoblja najveće plodnosti, u zimu i proljeće, nakon čega se broj začeca kroz jesen značajno smanjuje. Takav je obrazac prije svega uvjetovan poljoprivrednim načinom privređivanja. Komin se od svih uspoređivanih mjesta razlikuje po izrazito malom broju začeca u siječnju, zbog čega razdoblje plodnosti "kasni" u odnosu na ostala mjesta i traje sve do kolovoza. Produljivanje razdoblja smanjene plodnosti na prosinac i osobito siječanj povezuje se sa specifičnim načinom života u Neretvi. To objašnjenje sasvim sigurno nije dovoljno, jer ista pojava nije uočena u ostalim neretvanskim mjestima. Zasad ju je tek moguće okvalificirati kao lokalnu specifičnost.

## NATURAL POPULATION TRENDS IN KOMIN AT THE END OF THE EIGHTEENTH AND IN THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

MAJA ŠUNJIĆ

### *Summary*

The article analyzes natural population trends in Komin in the Neretva Delta at the end of the eighteenth and in the first half of the nineteenth century, based on the data from birth, marriage and death registers as well as from the *Status Animarum* of the Komin-Rogotin parish. Apart from nuptiality, natality and mortality, the article also focuses on the seasonal variations in marriage, conception and birth, day of marriage, remarriage etc.

Being a small, patriarchal community, Komin shows no tendency towards illicit and unacceptable sexual behaviour (less than 2% of illegitimate births). Remarriage of widows and widowers is not common, although remarriage was looked upon as a more acceptable solution for men rather than women (short remarriage interval due to the care of children). The fact that age at marriage was lower in Komin than in the Dubrovnik region and in Dalmatia of the time indicates that the process of demographic transition had not yet reached its peak in the Neretva Delta. The process is merely suggested by the population age structure marked by a smaller portion of infant deaths and a somewhat larger number of inhabitants over 70 (10 % of the population). Although the seasonal conception pattern fits into the overall regional pattern, the specificity of Komin is a small number of conceptions in the winter months of December and January.